

SANS GÊNE

Over de memoires van een geleerde socioloog

Joop Goudsblom als kind, foto uit het besproken boek

Joop Goudsblom voor intimi, J. Goudsblom – sinds zijn studententijd – voor lezers. Dat verraadt, in een tijd waarin vrijwel iedereen zich met zijn voornaam presenteert, een zekere afstandelijkheid, een afkeer van modieuze omgangsvormen wellicht. Dat zou in overeenstemming zijn met zijn interesse als socioloog: Goudsblom is duidelijk minder gericht op eigentijdse sociologische verschijnselen dan op grote en veelomvattende ontwikkelingslijnen. Zijn beroemdste boek, *Vuur en Beschaving* (1992), brengt op basis van een overstelpende hoeveelheid bronnenmateriaal “de menselijke omgang met vuur” in beeld, en dat maar liefst sinds “tenminste vijfhonderdduizend jaar”. Hij maakt duidelijk dat de beheersing van het vuur een oermoment is in de menselijke beschaving, de historische voorwaarde voor de opkomst van landbouw, veeteelt en industrialisatie.

Nu, aan het eind van zijn loopbaan, heeft Goudsblom (1932) een persoonlijk boek gepubliceerd, het eerste deel van zijn memoires, onder de bondige titel *Geleerd*. Ik was geneigd dat woord als adjectief op te vatten, want natuurlijk, Goudsblom is ongetwijfeld geleerd, een geleerde van een type dat in het haastige, door publicatiedwang opgejaagde academische klimaat van nu bijna ondenkbaar is geworden. Maar al gauw blijkt het woord ook als voltooid deelwoord gelezen te moeten worden: het boek bevat van meet af aan fragmenten waarin de auteur nadrukkelijk vermeldt wat hij van bepaalde gebeurtenissen of ervaringen heeft opgestoken. Zo beschrijven deze memoires ook, zoals te verwachten

was, de *Werdegang* van de jonge Joop Goudsblom als ietwat schuchter Noord-Hollands knaapje tot de geleerde, internationaal gewaardeerde socioloog J. Goudsblom die hij zou worden.

Maar ook in opzet, werkwijze en stijl draagt dit boek de sporen van de geleerde. Goudsblom vult onvermijdelijke hiaten in zijn geheugen niet aan met zijn fantasie; bij de herinneringen aan zijn kindertijd in Krommenie vermeldt hij plichtsgetrouw zijn twijfels en geeft hij waar mogelijk bronnen. Dat doet hij in de lopende tekst, maar ook in voetnoten, als hij verwijst naar literair werk of studies die hem op bepaalde formuleringen of gedachten hebben gebracht. Die nuchtere gerichtheid op de feiten en niets dan de feiten kan onmogelijk één groot samenhangend geheel opleveren, zoals, om maar een voorbeeld te noemen, de memoires van Elias Canetti – ook een man van de zeer lange ontwikkelingslijnen – dat zijn; *Geleerd* valt uiteen in talloze fragmenten, meestal niet langer dan een halve pagina. En anders dan Canetti, die alles uit zijn hoofd lijkt te doen en niet bang is voor fantastische speculaties, baseert Goudsblom zich al gauw op zijn uitgebreide en kenmerkend zorgvuldig bewaarde dagboeken, brieven en krantenpublicaties, zodat we een flink deel van het emotionele leven van bijvoorbeeld de hevig verliefde jeugdige Goudsblom ongefilterd onder ogen krijgen.

Het boek zet in met een veelzeggende herinnering. Het is een mooie zomerdag, de kleine Joop zit achterop de fiets van zijn moeder in een mandje en zingt een vrolijk liedje. “Dan passeren ze een paar

meisjes die daar aan het spelen zijn. Een van de meisjes zegt: ‘Moet je dat jongetje horen zingen.’ Meer zegt ze niet; maar het jongetje heeft er iets schampers in beluisterd, en hij houdt onmiddellijk op met zingen. Hij voelt zich betrappt, zonder te weten waarom.” Als dat jongetje anders had gereageerd, becommentarieert de auteur in een volgend fragment, als hij die schampere toon niet had waargenomen, had dit het begin kunnen zijn van een heel ander leven, “minder schuchter, dapperder, vrijmoediger.”

Mogelijk. Maar mij valt vooral iets anders op. Dit eerste stukje gaat over schaamte, prille schaamte, en uit wat volgt blijkt dat een dominerende emotie van de jonge Goudsblom te zijn. Joop zit op de eerste klas van de lagere school, is “verliefd” op Nelie, fietst een paar keer door de straat waar zij met vriendinnetjes aan het hinkelen is en geeft haar pardoes een voor dat doel meegenomen cent, waarop Nelie verbouwereerd reageert: “Die jongen geeft me een cent” – een neutraal lijkende tekst waarin Joop opnieuw iets smalends hoort, hij schaamt zich dood en maakt zich uit de voeten. En dat blijkt een stramien: de kapper lacht om hem, Joop denkt dat hij hem uitlacht; een klasgenoot haalt een flauwe grap met hem uit en noemt hem even later “een lul”, zomaar, schijnbaar zonder aanleiding, en Joop voelt zich vernederd, zozeer dat hij er met zijn ouders en vriendjes niet over durft te praten; hij schrikt er zelfs niet voor terug van trauma’s te spreken – wat mij een al te lichtvaardig gebruik van dat woord lijkt.

Hoewel overtuigend, roepen deze herinneringen toch ook vragen op. De socioloog Goudsblom is door niemand zozeer beïnvloed als door Norbert Elias (1897-1990). Daar doet hij allesbehalve geheimzinnig over. Ook in dit boek maakt Elias, de auteur van het tweedelige standaardwerk *Über den Prozess der Zivilisation* (oorspronkelijk 1939), al vroeg zijn opwachting, eerst in een voetnoot als auteur, vervolgens in 1956, in de lopende tekst en in levenden lijve, op een congres in het Amsterdamse Instituut voor de Tropen.

De beslissende gebeurtenissen in Goudsbloms leven hebben allemaal te maken met de van meet af aan hoogontwikkelde gevoeligheid voor schaamte. Te mooi om waar te zijn?

Anders dan de evenzeer bewonderde Talcott Parsons, die hij eerder in Salzburg persoonlijk had leren kennen, blijkt de in Leicester docerende Elias een informele, hartelijke man, die een “grote belangstelling” toonde voor het werk van de jonge Goudsblom. Die was zodoende niet alleen onder de indruk van diens optimistische beschavingstheorie, hij was het ook van de persoon. Later, als hoogleraar (vanaf 1968, het jaar waarmee dit eerste deel van de memoires eindigt), heeft Goudsblom zich met succes als pleitbezorger opgeworpen van Elias’ theorie, waarvan de kern eenvoudig kan worden samengevat: naarmate de menselijke afhankelijkheidsrelaties hechter worden, neemt ook de gevoeligheid toe voor wat als pijnlijk en schaamtevol wordt ervaren. En dat leidt tot een toenemende zelfbeheersing en dus tot vooruitgang – wat aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog op zijn minst een gewaagde stelling mag worden genoemd.

Eigenlijk is het te mooi om waar te zijn: de beslissende gebeurtenissen in het leven van Goudsblom hebben allemaal te maken met die bij hem van meet af aan hoogontwikkelde gevoeligheid voor schaamte. Is het denkbaar dat hij, vergroeid met het werk van Elias, zijn herinneringen met terugwerkende kracht bewust of onbewust, maar vermoedelijk eerder onbewust, in die zin heeft bijgekleurd? Meer dan Elias zelf heeft Goudsblom bijgedragen aan de vorming van “een school Elias” – Abram de Swaan en Cas Wouters behoren tot de belangrijkste leerlingen. Zou die schoolvorming met haar impliciete en expliciete

drang zich op te werpen als superieure theorie niet ook de autobiografie van het schoolhoofd hebben aangetast? Wat plomper geformuleerd: heeft Elias niet óók voor een blikvernuwing gezorgd?

Ronduit onthutsend voor de toenmalige stand van het vak en het onderwijs daarin vind ik een fragment uit 1960. Goudsblom, zojuist gepromoveerd, moest colleges sociologie geven aan “studenten uit andere takken van de sociale wetenschap”, maar wist niet goed hoe en wat. Het “leukste” onderdeel van zijn werk – de auteur meldt het zonder ironie en zonder een zweem van gêne – vond hij de aanschaf van nieuwe boeken voor de bibliotheek: “de aankondigingen en recensies” die hij ervoor doornam gaven hem “een indruk van wat er allemaal omging in de sociologie”. Dan kan het niet verbazen dat het intellectuele niveau van *Geleerd* nogal tegenvalt. Scherpe analyses van maatschappelijke ontwikkelingen of conflicten ontbreken, concurrerende grootheden uit het vak lijken niet te hebben bestaan.

Misschien moet de verklaring daarvoor gezocht worden in het feit dat Goudsblom als student, en ook nog daarna, vooral omging met mensen uit de semiliteraire en journalistieke hoek. Hij was redacteur van het roemruchte studentenblad *Propria Cures (PC)* en behoorde tot de oprichters van het literaire tijdschrift *Tirade*. Goed bevriend was hij met *Vrij Nederland*-columniste Renate Rubinstein, literatuurcriticus (en later staatssecretaris van Onderwijs en Cultuur) Aad Nuis, journalist en dichter Jan Eijkelboom en bioloog en essayist Dick Hillenius. Als gymnasiast won hij tweemaal een nationale opstelwedstrijd, eenmaal samen met de latere minister van volksgezondheid Els Borst, maar voor een oorspronkelijke, scherpe, briljante of zelfs maar persoonlijke stijl kan hij die onderscheidingen niet gekregen hebben.

CYRILLE OFFERMANS

J. GOUDSBLOM, *Geleerd. Memoires 1932-1968*,
Van Oorschot, Amsterdam, 2016, 368 p.